

AİLE HUKUKUNDA ÇOCUĞUN GÖRÜŞÜNÜN ALINMASI

CONSIDERATION OF CHILD'S VIEWS IN FAMILY LAW

Ravza YAZICI*

Özet: Gelişen insan hakları öğretisinin en büyük dışlılarından birini çocuk hakları teşkil etmektedir. Çocuğun korunması ve bir birey olarak kabulünü amaçlayan tedbirlerden biri de çocuğun görüşünün alınması hakkıdır. Katılım hakkının ayrılmaz bir parçasını oluşturan bu hak, özellikle uluslararası düzenlemelere konu edilmiştir. Uluslararası düzenlemeler ve Türk hukuk pratiğinde ortaya çıkan durumlar her zaman örtüşmemektedir. Bu durum çocuğun görüşünün alınması hakkının ihlaline yol açar.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun görüşünün alınması, çocuğun dinlenmesi, katılım hakkı

Abstract: One of the key components of the evolving human rights doctrine is children's rights. Among the measures aimed at protecting children and recognizing them as individuals is the right to be heard of the child. This right, an inseparable part of the right to participation, has been particularly addressed in international regulations. International regulations and practical applications in Turkish law do not always align. This results in a breach of the child's right to be heard.

Keywords: Child, Convention on the Rights of the Child, child's right to be heard, hearing the child, right to participation

GİRİŞ

Hukukun ortaya çıkışındaki temel amaçlardan biri; fiziksel, mad-di ve toplumsal aidiyet bakımından güçsüz olan bireylerin güçlü olan bireylere karşı korunması olarak gösterilebilecektir. Güçsüzlük noktasında akla ilk gelen gruplardan biri ise çocuklardır. Gerek fiziksel gerek ruhsal olarak korunmasız olan çocukların devletlerce korunması,

* Arş. Gör. Ravza Yazıcı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ravza.yazici@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0009-0004-3790-7586. Gönderim Tarihi: 02.08.2025, Kabul Tarihi: 16.02.2026

yalnızca hukuk sisteminin temel ilkelerinin değil, bireylerin bu konuya olan hassasiyetlerinin de sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çocukların korunması bu çalışmanın kapsamında bahsedilecek olan çocuğun görüşünün alınması hakkının çok ötesinde, hatta devletin yetki alanının da dışında, tüm bireylerin kendi konumları gereği alması gereken tedbirleri bünyesinde barındıran geniş bir meseledir.

Çalışmanın konusu, çocukların korunması amacıyla getirilen tedbirlerden biri olan çocuğun görüşünün alınmasıdır. Çocuk bakımından bir hak olarak görünen bu mesele, devlet bakımından bir yükümlülük olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun görüşünün alınması hakkı, aşağıda ayrıntılı bir şekilde inceleneceği üzere, genel olarak çocuğun katılım hakkı bünyesinde değerlendirilmektedir.¹

Çalışmada aile hukukunda çocuğun görüşünün alınması meselesi esas olarak üç başlıkta incelenecektir: İlk olarak bu hakkın niteliği ve kapsamı değerlendirilecek, devamında Türk hukukundaki mevzuat ve sonrasında içtihatlar incelenecek, son başlıkta ise karşılaştırmalı örnekler ile konu derinleştirilecektir. Çalışma sonucunda bu hakkın dayanağına, kapsamına ve uygulamadaki yerine dair fikir oluşturulması hedeflenmektedir.

I. ÇOCUĞUN GÖRÜŞÜNÜN ALINMASI

A. Genel Olarak Katılım Hakkı ve Çocuğun Görüşünün Alınması ile İlişkisi

Katılım hakkı, çocuğun bir “kişi” olarak kabul edilmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.² Çocuğun kendisini ilgilendiren tüm işlemler hakkında görüşünün alınmasını gerekli kılan bu hak, son derece geniş bir çerçevede uygulanmak durumundadır. Öyle ki bu çerçeve, çocuğun toplumun en küçük parçasını teşkil eden ailede söz

¹ Katılım hakkına dair bkz.: Rona Serozan, *Çocuk Hukuku*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 68 vd.; Hayrunnisa Özdemir, Ahmet Cemal Ruhi, *Çocuk Hukuku*, 1. bs., Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s. 18; Emine Akyüz, *Çocuk Hukuku*, 7. bs., Pegem Akademi, Ankara, 2020, s. 60 vd.

² Saibe Oktay Özdemir, “Boşanma Davalarında Çocuklara İlişkin Kararlar Bakımından Çocuğun Dinlenme Hakkı”, *Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan*, Cilt - 2, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 1219.

sahibi olması ile başlar ve çocuk hakkında yapılacak hukuki düzenlemeler noktasında görüş bildirebilmesine kadar genişler.³

Çocuğun katılım hakkından anlaşılması gereken onun tüm kararlarını tek başına alması değildir.⁴ Katılım hakkı, çocuğun görüşlerinin ilgili bireyler ve otoritelerce dinlenilmesi, anlaşılması ve göz önünde bulundurulması olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda çocuğun aile ortamında, okul ortamında, çevrenin korunmasında, planlama, konut, çevre ve yerel hizmetlerde, genel politikaların belirlenmesinde ve medyada görüşlerini bildirebilmesine olanak sağlanmalı ve hatta katılımları teşvik edilmelidir.⁵

Çocuğun kendisini ifade etme hakkı ise katılım hakkının özel bir parçası olarak incelenmektedir. Çocuğun kendisini ifade etme hakkı çocuk bakımından bir hak, devlet ve ilgililer bakımından ise bir yükümlülük olarak görülebilecektir. İlgililer çocuğu ilgilendiren konular bakımından çocuğu dinlemeksizin karar almamalı, çocuğun kendisini ifade edebilmesi için gerekli adımları atmalı ve çocuğun görüşlerini dikkate almak suretiyle karar vermelidir.

Bizim çalışmamız kapsamında katılım hakkı çocuğun görüşünün alınması boyutu ile ele alınmıştır. Çocuğun görüşünün alınması, onun kendisini ilgilendiren adli ve idari davalarda mahkemelerce dinlenmesini ifade eder. Bu çalışmada çocuğun görüşünün alınması meselesi, aile hukuku uyuşmazlıklarında çocuğun Türk mahkemelerince dinlenmesi şeklinde özelleştirilmiştir. Aile hukuku boyutuyla mesele, özellikle boşanma davaları, velayet ve kişisel ilişki kurulması uyuşmazlıkları özelinde incelenmiştir.

B. Çocuğun Görüşünün Alınması Meselesi ile İlgili Mevzuat

1. Çocuğun Görüşünün Alınması Hakkında Uluslararası Mevzuat

Çocuğun görüşünün alınmasına ilişkin uluslararası mevzuatın temelini oluşturan kural, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Ço-

³ Özdemir, Ruhi, *a.g.e.*, s. 19.

⁴ Akyüz, *a.g.e.*, s. 60.

⁵ *a.e.*, s. 61-63.

cuk Hakları Sözleşmesi'nde⁶ ("ÇHS") düzenlenmektedir. 1989 yılında kabul edilen ve Türkiye tarafından 1994 yılında onaylanan ÇHS'nin 12. maddesi⁷ ile çocuğun görüşünün alınması meselesi hükme kavuşturulmuştur. Bu madde uyarınca⁸:

- Görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip olmak kaydıyla tüm çocuklar kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir.
- Çocuğun görüşleri, yaşının ve olgunluk derecesinin gerektirdiği ölçüde dikkate alınmalıdır.
- Çocuğu etkileyen adli ve idari işlemlerde çocuğun doğrudan veya uygun bir makam/temsilci aracılığı ile dinlenmesi gerekir.

ÇHS m. 12 incelendiğinde görüleceği üzere düzenlemede çocuğun görüşünün alınması için belli bir yaş sınırı konulmasından kaçınılmıştır. Bunun sebebi her yaştan çocuğun görüşlerini belli şekillerde ortaya koyabilecek olması kabulüdür. Yaş küçüklüğü veya engel durumu nedeniyle sözlü olarak görüşünü açıklayamayacak olan çocukların da resim, şiir, oyun veya şarkılar ile kendilerini ifade edebilmeleri mümkün olabilecektir.⁹

Uluslararası düzenlemelerden konumuz bağlamında incelenmesi gereken bir diğer düzenleme ise Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'dir¹⁰ ("ÇHKS"). ÇHKS, çocuğun katılım hakkına ilişkin önemli bir güvence teşkil etmekte ve çocuğun irade-

⁶ R.G. Tarihi: 27/1/1995, R.G. Sayısı: 22184. Sözleşmenin tam metni için bkz.: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093548bm_08.pdf

⁷ Maddenin tamamı: "Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır."

⁸ Akyüz, a.g.e., s. 60.

⁹ Akyüz, a.g.e., s. 60.

¹⁰ R.G. Tarihi: 1/2/2001, R.G. Sayısı: 24305. Sözleşmenin tam metni için bkz.: <https://rm.coe.int/cocuk-haklar-n-n-kullan-lmas-na-iliskin-avrupa-sozlesmesi/1680a40f34>

sinin gözetilmesini öngörmektedir.¹¹ Bu Sözleşme hakkında öncelikle belirtilmesi gereken husus, Sözleşme'nin ilk maddesinin 4. fıkrasındaki düzenleme gereğince Türkiye bakımından uygulamanın "boşanma davaları, ayrılık davaları, çocukların velayetine ilişkin davalar, babalığın mahkeme kararı ile kurulmasına ilişkin davalar ve kişisel ilişki kurulması davaları" ile sınırlı tutulmuş olmasıdır.¹²

ÇHKS'nin 3. maddesi şu şekildedir: *"Yeterli idrake sahip olduğu iç hukuk tarafından kabul edilen bir çocuğa, bir adli merci önündeki, kendisini ilgilendiren davalarda; yararlanmayı bizzat da talep edebileceği aşağıda sayılan haklar verilir;*

- a. ilgili tüm bilgileri almak;
- b. kendisine danışılmak ve kendi görüşünü ifade etmek;
- c. görüşlerinin uygulanmasının olası sonuçlarından ve her tür kararın olası sonuçlarından bilgilendirilmek"

Sözleşme, 6. maddesinde ise çocuğun idrak gücüne¹³ sahip olduğunun kabul edilmesi halinde, adli makamların çocuğun görüşünü ifade etmesine imkân sağlaması ve açıkladığı görüşe önem vermesi zorunluluğunu düzenler.

Görüleceği üzere ÇHKS çok daha ayrıntılı bir düzenleme öngörmekle birlikte, yeterli idrak koşulunu çocukların görüşlerinin alınmasında bir sınırlama olarak getirmektedir. Dolayısıyla yeterli idrak koşulunu sağlamayan çocuklar bakımından ÇHS'nin uygulanması söz konusu olacaktır.¹⁴ Burada uygulama bakımından dikkat edilmesi gereken husus ise - her ne kadar ÇHS'de yer alan kuralların çoğu doğru-

¹¹ Çocuğun iradesine ilişkin bkz. Özge Yücel, "Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi", *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2013, s. 117-137.

¹² Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin onaylanması ile verilen ilişik beyan içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Sözleşme'nin yalnızca bu davalar için uygulanacağını belirtmiştir. (<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c053/tbmm21053046ss0549.pdf>, E.T.: 13.01.2025)

¹³ Yeterli idrak koşuluna ilişkin iç hukukumuzda açık bir düzenleme bulunmamaktadır, bu mesele içtihatlar ile açıklığa kavuşmaktadır. Yargıtay uygulamasında velayete ilişkin meselelerde çocuğun on yaşından itibaren dinlenmekte olduğu görülmektedir. Y.2.HD. 3.4.2003 T., 2003/3393 E., 2003/4801 K.

¹⁴ Yücel, a.g.e.

dan uygulanabilecek bireysel haklar sağlamasa da bahsetmiş olduğumuz ÇHS m. 12 ve ÇHKS m. 3 hükümlerinin doğrudan uygulanabilir nitelikte olmasıdır.¹⁵

Ayrıca şimdiden ifade edilmelidir ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ("AİHM") tarafından çocuğun aile hukukuna ilişkin görüşlerinin alınmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin¹⁶ ("AİHS") 8. maddesinde yer alan aile hayatına saygı hakkı kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Bu bağlamda şimdilik daha fazla açıklama yapılmayacak ancak uluslararası içtihatlarla ilişkin başlık altında karar örnekleri ile konu pekiştirilecektir.

Bunlara ek olarak ifade edilmelidir ki, bahsedilen üç ana düzenleme dışında başkaca sözleşmelerde de çocuğun görüşünün alınmasına ilişkin hükümler bulunabileceği gözden kaçırılmamalıdır¹⁷. Bu bağlamda şu sözleşmelerde yer alan maddeler anılmalıdır:

- Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin¹⁸ 6. maddesi uyarınca iç hukukuna göre yeterli ayırt etme gücüne sahip olan çocuğun; ilgili tüm bilgileri almak, danışılmak ve görüşlerini ifade etmek hakları bulunur.

¹⁵ İlknur Serdar, "Kişisel İlişki Kurma Hakkı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, 2007, s. 749.

¹⁶ R.G. Tarihi: 19.3.1954, R.G. Sayısı: 8662.

¹⁷ Türk mevzuatına doğrudan etki etmemekle birlikte Brüksel IIb Tüzüğü'nden bahsedilmesinde de yarar bulunur. Tüzük, çocuğun dinlenilmesi hakkını 21. maddesinde ayrıca düzenlemiştir. Çocuğun görüşü alınmaksızın verilen mahkeme kararlarının Avrupa devletlerinde temyiz engeline takılma yaptırımına tabi tutulabileceği de hüküm altına alınmıştır. Tüzük metni için bkz. Council Regulation (EU) 2019/1111 of 25 June 2019 on jurisdiction, the recognition and enforcement of decisions in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, and on international child abduction (recast) (<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/1111/oj> E.T.: 16.02.2026)

¹⁸ R.G. Tarihi: 17.10.2011, R.G. Sayısı: 28115. (<https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/kanunlar/17-kasim-2011-tarih-ve-28115-sayili-resmi-gazetede-yayinlanan-cocuklarla-kisisel-iliski-kurulmasına-dair-avrupa-konseyi-sozlesmesinin-onaylanmasinin-uygun-bulunduguna-dair-kanun.pdf>, E.T.: 13.01.2025) Sözleşme hakkında detaylı bilgi için bkz.: Faruk Kerem Giray, "Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulması Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesine İlişkin Değerlendirme", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 70, 2010, s.749-772.

- 1980 tarihli Lüksemburg Sözleşmesi'nin¹⁹ 15-a maddesi gereğince velayete ilişkin kararların tanınması ve tenfizinden önce yaşı ve idraki nedeniyle mümkün olmaması durumu haricinde çocuğun görüşü alınmalıdır.
- Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Sözleşme'nin²⁰ 13. maddesi uyarınca, çocuğun görüşünün göz önünde bulundurulmasının uygun olacağı bir yaşta olması halinde adli ve idari makamlar çocuğun görüşünü dikkate alarak geri dönmesini emretmeyi reddedebilir.

2. Çocuğun Görüşünün Alınması Hakkında Ulusal Mevzuat

Çocuğun mahkemelerce görüşünün alınması meselesine uygulayacak ulusal mevzuat bağlamında ilk olarak ifade edilmesi gereken Anayasa'nın²¹ 25 ve 26. maddelerinde düzenlenen ifade özgürlüğüdür. İfade özgürlüğü kişinin düşüncelerini açıklama özgürlüğünü güvence altına alır ve çocuklar ile yetişkinler arasında ayırım yapılmaksızın uygulanır.²² Bu hak kapsamında çocuklar da kendilerini ifade edebilecek ve kamu otoritelerince dikkate alınacaktır.

Anayasa'da yer alan genel düzenlemenin incelenmesi sonrasında Türk Medeni Kanunu'nda²³ yer alan 339. maddenin 3. fıkrasında yer alan hükmün²⁴ ifadesi gerekmektedir. Hükümde velayetin kapsamın-

¹⁹ Çocukların Velayetine İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile Çocukların Velayetinin İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi, R.G. Tarihi: 2/11/1999, R.G. Sayısı: 23864. (https://www.nvi.gov.tr/kurumlar/nvi.gov.tr/mevzuat/nufusmevzuat/milletlerarasi/DigerSozlesmeler/cocuklarin_velayetine_iliskin_tenfizi_cocuklarin_velayetinin_iadesine_dair_avrupa_sozlesmesi.pdf, 13.01.2025)

²⁰ R.G. Tarihi: 15/02/2000, R.G. Sayısı: 23965. (https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc084/kanuntbmmc084/kanuntbmmc08404461.pdf, E.T.: 13.01.2025)

²¹ R.G. Tarihi: 9/11/1982, R.G. Sayısı: 17863.

²² Oktay Özdemir, *a.g.e.*, s. 1223.

²³ R.G. Tarihi: 8/12/2001, R.G. Sayısı: 24607.

²⁴ "Velayetin kapsamı" başlıklı bu maddede yer alan düzenleme şu şekildedir: "Ana ve baba, olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanılır; önemli konularda olabildiğince onun düşüncesini göz önünde tutarlar." Çalışma kapsamında dışarıda bırakılmasına karar verilmişse de Kanun'un 450. maddesinde vesayet altında olanların görüşünün alınmasının düzenlendiği ve bu hükmün vesayet altındaki çocuklar için de uygulama alanı bulabileceğini belirtmekte yarar bulunur. Yine evlat edinme bakımından çocuğun rızasını gerekli gören TMK m.

da çocuğun hayatında yapılacak düzenlemelerde çocuğun görüşüne başvurulması gerekliliği düzenlenmiştir. Ancak bu hüküm çocuğun mahkeme tarafından dinlenmesine ilişkin bir düzenleme içermemektedir.²⁵

Ulusal mevzuatta yalnızca 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda²⁶ çocuğun dinlenmesine ilişkin açık bir düzenleme bulunduğu görülmektedir. Çocuğun üstün menfaatinin sağlanması düşüncesi ile ortaya çıkarılan bu Kanun, acil korunma kararı alınmasını düzenleyen 9. maddesinde, tedbir kararlarında uygulanacak usule dair 13. maddesinde ve denetim planı hazırlanırken dikkate alınacak hususların sayıldığı 39. maddesinde çocuğun görüşünün alınması gerekliliğine açıkça işaret etmektedir.

Sayılan bu düzenlemelerin incelenmesi sonucu görüleceği üzere, ulusal mevzuattaki düzenlemeler çocuğun görüşünün alınması hakkını yerine getirebilecek yeterlilikte değildir. Ancak Anayasa'nın 90. maddesi gereğince temel hakları düzenleyen uluslararası sözleşmeler iç hukuk düzenlemeleri ile çelişmesi halinde öncelikli olarak uygulanacaktır. Dolayısıyla yukarıda bahsetmiş olduğumuz ÇHKS ve ÇHS düzenlemeleri ulusal mevzuatın eksikliğini giderecek şekilde öncelikli biçimde uygulanabilir durumdadır.

II. ÇOCUĞUN GÖRÜŞÜNÜN ALINMASINDA UYGULAMA VE İLGİLİ İÇTİHATLAR

A. Türk Mahkemelerinin Çocuğunun Görüşünü Alma Uygulaması

Mevzuat incelemesinde görüldüğü üzere, çocuğun görüşünün alınmasına ilişkin iç hukuk düzenlemeleri son derece yetersizdir. Uluslararası sözleşmeler ise daha genel bir çerçeve çizdiğinden özellikle uygulama alanında ortaya çıkacak belirsizlikleri engelleyememektedir. Bu nedenle uygulamanın incelenmesi kuralların Türk mahkemelerince nasıl tatbik edildiğini anlamak bakımından zaruridir.

308/2 hükmü ile çocuğun mahkemece ergin kılınabilmesi için isteğinin gerekli olduğunu düzenleyen 12. maddenin de anılması gerekir.

²⁵ Oktay Özdemir, *a.g.e.*, s. 1224.

²⁶ R.G. Tarihi: 15/7/2005, R.G. Sayısı: 25876

Çocukların görüşünün alınmasına ilişkin ortaya çıkabilecek sorunların ilki, çocukların bağımsız olarak düşünebilme yetisinin varlığını tespittir.²⁷ Bağımsız olarak fikirlerini açıklayamayan bir çocuğun beyanlarının hâkim tarafından dikkate alınması yargılamanın güvenilirliğini zedeleyebileceği gibi ebeveynler bakımından hak kayıplarına da sebep olabilecektir. Bu durumda hâkimin çocuğun durumunu tespit edebilmek noktasında uzmanlaşmış kişilerden bilirkişilik kapsamında görüş alması gerekmektedir. Aşağıdaki içtihatlarda görülebileceği üzere Yargıtay bu noktada belirlemiş olduğu yaş sınırını esas alarak karar vermektedir. Ancak bu her somut olayda doğru bir yaklaşım oluşturmayacaktır.

Bir diğer problem ise çocuğun görüşünün ne şekilde alınacağıdır. Buna ilişkin olarak belirtilmesi gereken ilk husus, Türkiye uygulamasında çocuğun görüşünün 2017 yılı öncesinde genel olarak aile mahkemeleri uzmanları tarafından alındığıdır.²⁸ Bu uzmanlar tarafından hazırlanan belgeler mahkemeye sunulmakta ve hâkim ile çocuk arasında dolaylı bir bağ kurulmaktadır. Bu uygulama, Yargıtay 2. Hukuk Dairesi ("HD") tarafından çıkarılan kararlar ile değişime uğramıştır. Uluslararası sözleşmelerde yer alan ve yukarıda ele aldığımız hükümler gereğince sekiz yaş ve üzerindeki çocukların doğrudan duruşma sırasında hâkim tarafından dinlenmesi uygulaması yaygınlaşmıştır.²⁹

Çocuğun görüşünün adliye de alınması uygulaması, çocuğun adliye ortamı nedeniyle duygusal olarak yıpranmasına ve baskı altında hissetmesine sebep olduğu gerekçesi ile eleştirilmektedir.³⁰ Ayrıca hâkimler de bu durumun iş yükünü arttırdığını belirtmektedirler. Bunun sebebi olarak çocuğun görüşünün alınması sırasında cübbe çıkarılması, çocuğu yalnız dinleyebilmek amacıyla salonun boşaltılması ve duruşmanın adliyenin daha boş olduğu saatlerde yürütülmesi gibi uygulamalar gösterilmiştir.³¹

²⁷ Serdar Çelikel, *Boşanmanın Çocuklara İlişkin Hukuki Sonuçları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s. 54.

²⁸ Umut Haydar Coşkun, Ayşe Dolunay Sarıca, Yeliz Coşkun, "Velayet Davalarında Çocukların Duruşma Salonunda Dinlenmesine İlişkin Hâkim, Avukat ve Uzman Görüşleri", *Yaşar Hukuk Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2019, s. 251.

²⁹ *a.e.*, s. 252.

³⁰ *a.e.*, s. 261.

³¹ *a.e.*, s. 260.

Burada ifade edilmelidir ki, üst başlıklarda bahsetmiş olduğumuz düzenlemelerde çocuğun görüşünün doğrudan hâkim tarafından dinlenmesi zorunluluğu öngörülmediğinden, çocuğun üstün menfaatinin öncelenmesi suretiyle karar verilecek şekilde görüşü alınmalıdır.³² Bu noktada ya adliyeler bünyesinde uygun alanlar oluşturulmalı ve hâkimlerin çocuklarla iletişim konusunda eğitim almaları sağlanmalı ya da uzmanların hazırladığı raporlar ile görüş alınması uygulamasına devam edilmelidir.³³

Çocukların görüşlerinin uzmanlar tarafından adliyeler bünyesinde yer alan adli görüşme odalarında alınması uygulamasına ilişkin hazırlanan “Adli Görüşme Örnek Uygulamaları”³⁴ kitabının 9. bölümü, bu çalışma bakımından incelenmesi gerekli olan bilgiler içermektedir. Bu bölümde bir boşanma davası sırasında çocuğun tanık olarak dinlenmesi söz konusudur. Dinleme sırasında uzman soruları yöneltip çocuğu dinlerken, hâkim odada bulunmamaktadır. Ancak uzmanın çocuğu da bilgilendirdiği üzere, kamera kaydına alınan oda görüntüleri duruşma salonunda hâkim, anne, baba ve avukatlar tarafından izlenecektir. Ayrıca hâkim bir kulaklık aracılığıyla uzmana çocuğa yöneltmesini istediği soruları iletebilecektir.

Görüşmeler sırasında dikkat çeken, uzmanın ilk olarak çocuğu tanıklık hakkında bilgilendirmesi ve devamında onun okulda en çok hangi dersi sevdiği veya hangi öğretmenini sevdiği gibi sorular yönelterek ilgisini çekmesidir. Ayrıca uzman, çocuğun hiçbir soruya cevap vermek zorunda olmadığını da hatırlatmaktadır. Uzman, görüşme sırasında annesi ile yaşayan çocuğun yaşantısına dair sorular yönelterek annesi ile yaşamaya devam etmesi ve babası ile görüşme sıklığına dair istekleri hakkında bilgiler almaktadır. Görüşme kaydı anlık olarak duruşma salonundan izlenerek ve devamında “Adli Görüşme Değerlendirme Raporu” adı altında düzenlenen rapor ile karar alma sürecinde çocuğun görüşünün alınması sağlanmıştır.

³² Oktay Özdemir, *a.g.e.*, s. 1230.

³³ Uzman raporlarına ilişkin detaylı bilgi için bkz.: Sema Buz, Kübra Düzyurt, Mehmet Sağlam, “Aile Mahkemesinde Çalışan Sosyal Çalışma Görevlilerinin Sosyal İnceleme Raporlarına İlişkin Değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi Örneği”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: 26, Sayı: 2, 2015, s. 7-30.

³⁴ Şükran Gülin Evinç, Mehmet Ali Gülpınar, Dilşad Foto Özdemir, *Adli Görüşme Örnek Uygulamaları*, Adalet Bakanlığı, UNICEF, Ankara, 2019, s. 160 vd.

Kanaatimizce çocuğun dinlenmesi usulünde tercih edilmesi gereken yöntem, çocuğun uzmanlar aracılığı ile dinlenmesidir. Bunun sebebi olarak, bahsetmiş olduğumuz örnekte de görüleceği üzere uzmanların çocuğa nasıl yaklaşılacağını daha doğru tespit edebilmesidir. Çocuğun görüşünün alınmasında uzmanların aracılık etmesi, mahkeme ile çocuğun arasında bir mesafe gibi görünse de – Türkiye uygulamasında hâkimlerin çocuklarla iletişim konusunda yeterince eğitilmediği göz önünde bulundurulduğunda – aslında çocuğun kendisini daha rahat ifade etmesini sağladığı görülecektir.

Çocuğun görüşünün alınması hususunda uygulamada ortaya çıkabilecek iki ana probleme ilişkin görüşler paylaşıldıktan sonra ulusal ve uluslararası içtihatların incelenmesine geçilmelidir.

B. Çocuğun Görüşünün Alınması Meselesi Hakkında İçtihatlar

1. Yargıtay'ın Görüşü

İncelenecek ulusal içtihatların ilki, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu ("HGK") tarafından 21.02.2019 tarihinde verilen 2018/2-1072 E., 2019/185 K. sayılı karardır. Bir boşanma davası sonucunda verilen velayet kararına ilişkin bu kararda, davacı anne çocuğun babasından çekindiği için "annem beni dövdü" şeklinde beyan verdiğini, ancak bu beyanın gerçeği yansıtmadığını iddia etmektedir. Genel Kurul burada öncelikle çocuğun görüşünün doğrudan hâkim tarafından dinlenmesinin gerekli olmadığını ifade etmiş, dosya kapsamında pedagog ile yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan rapor yeterli görülerek aynı hususta yeniden görüş alınması gerekli görülmemiştir.³⁵

Yargıtay 2. HD tarafından 03.05.2018 tarihinde verilen 2016/17073 E., 2018/6023 K. sayılı kararda: ilk derece mahkemesi tarafından, yabancısı bir devlet tarafından verilen boşanma kararının tanındığı ve velayet kararının tenfiz edilerek kesinleştiği belirtilmiş, bu nedenle anenin velayete ilişkin talebi hakkında karar verilmesine yer olmadığı kararı verilmiştir. Yargıtay 2. HD ise karar tarihinde on altı ve on yasında olan iki çocuğu idrak çağında görmüş ve çocukların mahkemeye

³⁵ Aynı hususta bkz.: Y. HGK 09.11.2017 T., 2019/2-96 E., 2022/571 K. Ayrıca çocuğun tekrardan görüşünün alınmasının onun psikolojik baskı altına alınması sonucunu doğuracağına ilişkin bkz.: Y. HGK 21.02.2019 T., 2018/1072 E., 2019/185 K.

veya istinabe suretiyle bilgilendirilmesi ve velayete ilişkin tercihlerinin sorulması gerektiğini ifade etmiştir. İlk derece mahkemesince çocukların görüşü alınmaksızın verilmiş olan kararın bozulması gerektiğine hükmetmiştir.

Yargıtay 2. HD'nin 24.09.2018 tarihli, 2016/22078 E., 2018/9779 K. sayılı kararında ise dikkat çekilmesi gereken nokta, boşanma sonucu hükmedilen tazminata ilişkin meselede anne-baba bundan feragat etmediği halde çocuğun tanık olarak dinlenmemesinin adil yargılanma hakkının ihlali niteliğinde görülmesidir.

Bir diğer Yargıtay HGK kararına³⁶ konu olan olayda, Yargıtay 2. HD tarafından çocukların velayetlerinin annelerine verilmesi yönünde görüş bildirmiş olmalarına rağmen üstün menfaatleri gözetilerek velayetlerinin babalarına verildiği görülmektedir. Bu karar bakımından önem arz eden mesele, davanın açıldığı tarihte üç yaşında olan ancak Yargıtay HGK'nin vermiş olduğu bu karar sırasında on yaşına gelen çocuğun artık idrak çağına geldiğinin kabul edilmesidir. Yargıtay HGK bu kararında çocuğun görüşünün alınması ve üstün menfaatine aykırı düşmemek şartıyla görüşlerine değer verilmesi yönünde hüküm kurmuştur.

2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yaklaşımı

Uluslararası boyutta incelenmesi gereken en önemli içtihatlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları olarak karşımıza çıkmaktadır. AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde yer alan aile hayatına saygı hakkı bağlamında aile konularına ilişkin ulusal yargılamalarda çocuğun dinlenme hakkını tanımaktadır.

Zelikha Magomadova kararında³⁷ AİHM, Rus mahkemesinin velayet hakkına ilişkin karar alma sürecinde on üç ve on bir yaşlarındaki çocuklar ile bu çocuklardan daha da küçük olan diğer iki çocuğun mahkemede dinlenmemesinin dayanağı olarak hiçbir çocuk psikolojisi uzmanının görüşünün alınmaması sebebiyle 8. madde bağlamında ihlal gerçekleştiğine karar vermiştir.

³⁶ Y. HGK 17.01.2019 T., 2017/2066 E., 2019/15 K.

³⁷ AİHM, Zelikha Magomadova/Rusya, Başvuru numarası: 58724/14, 08/01/2020 tarihli karar.

Affaire Gajtani kararında³⁸ ise başvuran anne tarafından kaçırılan iki çocuktan on bir buçuk yaşında olanının dinlenilmesi ve çocuğun babası ile görüşmek istemediğini kesin bir dille ifade etmesine rağmen İsviçre mahkemesi tarafından çocuğun bu mutlak itirazı yapmasına yetecek yaşa ulaşmadığına karar verilerek geri gönderilmesine karar verilmesi incelenmiştir. Yerel mahkeme tarafından çocuğun bu karara ilişkin bağımsız bir görüş bildirme olgunluğunda olmadığı ve ayrıca annesinin bu kaçırmadan sorumlu tutulmasından korktuğu için böyle bir beyan verdiği görüşü savunulmuştur. AİHM ise yerel mahkemenin kendi takdir yetkisi altında vermiş olduğu kararı 8. maddenin ihlali olarak görmemiştir.

Çocuğun görüşünün alınmasına ilişkin uygulamalar noktasında genel bir kanı oluşturmak amacıyla paylaşılan ulusal ve uluslararası içtihatların devamında; diğer devletler tarafından nasıl bir uygulama izlendiği hem konunun derinlemesine anlaşılması hem de Türk uygulamasının geliştirilmesi yolunda dikkate alınması amacıyla paylaşılacaktır.

III. ÇOCUĞUN GÖRÜŞÜNÜN ALINMASINDA KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME

A. Amerika'nın Çocuğun Dinlenmesi Uygulaması

İlk olarak Amerika örneğinden bahsetme sebebimiz, Amerika'nın kendi içerisindeki çok boyutlu uygulamalarının konuya ışık tutabilmek için yeterli çeşitliliğe sahip olmasıdır.

Amerikan uygulamasında çocuğun görüşünün alınması meselesi incelendiğinde; Amerikan mahkemelerinde de genel eğilime paralel olarak, çocuğun görüşünün mutlaka alınması gerektiği ancak hâkimin bu görüşü çocuğun üstün menfaatine aykırı görmesi halinde dikkate almak zorunda olmadığı kabul edilmektedir.³⁹

³⁸ AİHM, Gajtani/İsviçre, Başvuru numarası: 43730/07, 09/09/2014 tarihli karar.

³⁹ Lauren A. D'Ambra, "The Importance of Conducting In-Camera Testimony of Child Witnesses in Court Proceedings: A Comparative Legal Analysis of Relevant Domestic Relations, Juvenile Justice and Criminal Cases", *Roger Williams University Law Review*, Volume: 19, Issue: 2, Article 2, 2014, s. 325.

Usule ilişkin yaygın uygulama ise *in-camera* görüşmeleri yapılmasıdır. Bu görüşmeler duruşma salonları yerine genellikle hâkimin odasında yapılan ve kamera ile kayıt altına alınan görüşmelerdir. Ancak eyaletten eyalete sistemin farklılaştığı görülmektedir. Bu bağlamda ifade edilmelidir ki, elli eyaletten yalnızca yirmisinde *in-camera* görüşmelerin usulüne ilişkin düzenlemeler bulunur.⁴⁰

Birkaç eyaletin düzenlemelerine ayrı ayrı bakılacak olursa:

- Ohio eyaletinde çocukla yapılan *in-camera* görüşmelerin mutlaka kayıt altına alınması gerektiği kabul edilmektedir ancak bu kayıtların gizli tutulmasına izin verilmektedir. Ohio mahkemeleri, çocukların kayıtlarının gizli tutulmasının ebeveynlerin adil yargılanma hakkına müdahale oluşturabileceğini tespit ederek, buna engel olmak amacıyla görüşmeler sırasında çocuklara velayete ilişkin tercihler dışında soru yöneltmesini tavsiye etmemektedir.⁴¹
- Texas eyaletinde ise yine görüşmelerin kayıt altına alınması şartı uygulanmakta ve buna ek olarak jüri bulunmayan yargılamalar bakımından 12 yaş ve üzerindeki çocukların *in-camera* değil, doğrudan duruşma salonunda dinlenmesi gerektiği kabul edilmektedir.⁴²
- Arizona ve Florida eyaletlerinde de *in-camera* görüşmelere izin verilmiş olup Florida bakımından 16 yaş ve üzerindeki çocukların duruşma salonunda dinleneceği öngörülmüştür.⁴³
- Michigan uygulamasında da çocuğun ebeveynlerinin hazır bulunduğu duruşma salonunda dinlenmesinin çocuk bakımından travmatik sonuçlara yol açabileceği, dolayısıyla *in-camera* görüşme yapılması gerektiği kabul edilmektedir.⁴⁴

Amerikan uygulaması hakkında son olarak ayrıca ifade edilmesi gereken, dünyadaki genel uygulamaya uyumlu olarak çocuklar tarafından öne sürülen fikirlerin her zaman karara etkili olmayacağıdır.

⁴⁰ a.e., s. 349.

⁴¹ a.e., s. 350.

⁴² a.e., s. 351.

⁴³ a.e., s. 351.

⁴⁴ Jacqueline Clarke, "Do I Have a Voice? An Empirical Analysis of Children's Voices in Michigan Custody Litigation", *Family Law Quarterly*, Vol: 47, No. 3, 2013, s. 460-61.

Nitekim Michigan Temyiz Mahkemesi tarafından verilen kararda yedi yaşındaki çocuğun velayete ilişkin fikirleri alınmış ancak karar bakımından sonuç doğurmamıştır. Kararda yer alan ifadenin Türkçe çevirisi şu şekildedir: "... mahkeme yedi yaşındaki çocuğun kiminle yaşayacağına karar verebilecek olgunlukta olmadığına kanaat getirmiştir ... çocuk yeterince yaşamamış ve yeterince tecrübe edinmemiştir."⁴⁵

B. Kanada'da Çocuğun Dinlenmesi

Çalışmamızda Kanada uygulamasına yer verme sebebimiz, Kanada'da hâkimler tarafından çocukların dinlendiğinin yaygın bir biçimde görülmesi, ancak Amerika'daki genel eğilime karşın burada hâkimlerin çocukları özellikle mahkeme dışı alanlarda dinlemesidir.

Kanada uygulamasında öne çıkan meselelerden biri, görüşmenin nerede yapılacağı hususunda gösterdikleri özendir. Burada görüşmenin nerede yapılacağının çocukların görüşünü etkileyebileceği kabul edilmektedir. Kanada'da bazı hâkimler çocukları fast-food restoranlarında dinlemektedir.⁴⁶

C. Çocuğun Dinlenmesinde Birleşik Krallık Uygulaması

Birleşik Krallık uygulamasını ele alma sebebimiz, bu devlet tarafından çocuğun kendisini ifade etme hakkının öncelenmesidir. Ayrıca burada çocuğun görüşünün dikkate alınmasında izlenilen üç bölümlü yöntem ve çocuğun görüşünün gizlilik içerisinde alınması ile ebeveynlerin adil yargılanma hakkı arasında kurulan denge incelenmeye değerdir.

Birleşik Krallık uygulaması incelendiğinde yine aile uyuşmazlıkları bakımından çocuğun görüşüne başvurulduğu görülmektedir. Burada ayrıca ifade edilebilecek olan dört mesele bulunur.

İlki, çocuğun görüşü alınmadan önce hâkimin çocuğa mutlaka şunu hatırlatması gerekmesidir: Verilecek olan karar yalnızca çocuğun

⁴⁵ a.e., s. 461. İngilizce metin şu şekildedir: "[t]he Court is of the opinion that a seven-year-old is not in a position to voice his opinion as to whom i should live with ... [h]e hasn't lived long enough and experienced enough."

⁴⁶ Carolyn Savoury, "A Voice for "The Small": Judicial "Meetings" in Custody and Access Disputes", *Canadian Journal of Family Law*, 28-2, 2014, s. 235.

görüşü ile şekillenmeyecektir.⁴⁷ Bunun sebebi ise çocuğun velayet gibi ebeveynler arasında seçim yapma sonucu doğurabilecek meseleler hakkında kendisinin kararının doğrudan uygulanacağını düşünmesi ve bu sayede daha rahat şekilde görüş açıklamasının sağlanmasıdır.

İkinci mesele ise çocuğun görüşünün alınmasının mahkemeler bakımından bir zorunluluk teşkil etmesi ile birlikte bunun çocuklar bakımından da bir hak olduğu ve dolayısıyla çocuğun rızası olmadıkça görüşünün alınamayacağıdır.⁴⁸

Üçüncü mesele, çocuğun sunmuş olduğu görüşün karara dayanak teşkil edip etmeyeceği yönündeki doktrin görüşleridir. Bu noktada doktrin üç bölümlü bir inceleme yapar: altı yaş ve altındaki çocukların görüşleri kararın tek dayanağı olarak kullanılmamalıdır, on üç yaş ve üzerindeki çocukların görüşleri (rıza dışı bir velayet-kişisel ilişki kararı verilmesine engel olmak amacıyla) karara temel teşkil edilecektir, altı-on üç yaş arasında olan çocukların durumu ise tartışmalı olmakla birlikte her çocuğun ayrıca değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴⁹

Son mesele ise çocukların görüşünün gizlilik çerçevesinde alınmasının delillerin tartışılabilirliğini engellemek suretiyle ebeveynlerin usuli haklarını zedelemesidir. Buna binaen çocuklarla yapılacak görüşmelerin mutlaka kayıt altına alınması gerektiği düzenlenmiştir.⁵⁰ Ancak bu durum da çocukların görüşlerini rahatça ifade etmesine engel olmaktadır.⁵¹ Sonuç olarak çocuk ve ebeveynin haklarının dengelenmesi amacıyla çeşitli tedbirler söz konusu olur. Burada kaydın yalnızca temyiz mahkemesince görülmesine olanak sağlanması veya görüşmenin yalnızca karara etkili olan kısmının paylaşılması gündeme gelmektedir.⁵²

⁴⁷ John J. Magyar, *Judicial Interviews of Children in Custody and Access Disputes: Emerging Perspectives & Unresolved Tensions*, United Kingdom, 2012, s. 6.

⁴⁸ a.e., s. 6.

⁴⁹ a.e., s. 9.

⁵⁰ a.e., s. 13.

⁵¹ a.e., s. 13.

⁵² a.e., s. 14.

D. Hollanda'nın Çocuğun Dinlenmesi Uygulaması

Son olarak Hollanda uygulamasının incelenmesinde fayda görülmüştür. Bunun sebebi, bahsetmiş olduğumuz devletler içerisinde çocuğun görüşünün alınması meselesinde en korumacı yaklaşımın Hollanda tarafından gösterilmesidir.

Hollanda'da çocukların yalnızca boşanma davaları bakımından dinlenmeleri değil, bir evlilik birliği olmaksızın ayrılan ebeveynlerin de yapmak zorunda olduğu "ebeveynlik planlamasında" (parenting plan) hazırlama sürecine dâhil edilmeleri öngörülmüştür.⁵³

On iki yaş ve üzerindeki çocukların kendilerini ilgilendiren tüm meseleler bakımından aile mahkemelerince dinlenmeleri gerekmektedir.⁵⁴ Daha küçük çocukların da hâkim kararı ile dinlenmeleri mümkündür.⁵⁵ Usul bakımından ise boşanma davalarında çocuklar sözlü olarak dinlenebileceği gibi çocuğun yazılı olarak da (e-posta, not, mektup...) görüşü alınabilecektir.⁵⁶ Çocuklar hâkimlerin odalarında dinlenmektedir ve bu sırada hâkimler cübbe giymemektedirler, ayrıca ebeveynler ve avukatlar görüşme sırasında odada bulunamayacaktır.⁵⁷

Hollanda hukukunu diğer hukuklardan bariz biçimde ayıran uygulama ise, çocukların boşanma davalarından sonra mahkemeye gayriresmi olarak ulaşabilmelerinin sağlanmasıdır. On iki yaş ve üzerinde olan veya on iki yaşın altında olduğu halde mahkeme tarafından kendi kararlarını verebilecek olgunlukta kabul edilen çocuklar boşanma ile ilişkili bazı konularda, kararın verilmesinden sonra mahkemeye mektup, e-posta veya telefon ile ulaşarak resen karar alınmasını isteyebilecektir.⁵⁸

⁵³ L.M. Coenraad, "Voices of Minor Children Heard and Unheard in Judicial Divorce Proceedings in the Netherlands", *Journal of Social Welfare & Family Law*, Vol: 14, No: 4, 2014, s. 371.

⁵⁴ Dutch Code of Civil Procedure, Article 809.

⁵⁵ Coenraad, *a.g.e.*, s. 373.

⁵⁶ *a.e.*, s. 374.

⁵⁷ *a.e.*, s. 374.

⁵⁸ *a.e.*, s. 377.

SONUÇ

Aile hukukunda çocuğun görüşünün alınması, aile hukukuna ilişkin bir uyuşmazlığın mahkemelerde görülmesi sırasında bu ailenin bir parçası olan çocuğun görüşlerinin dinlenmesi ve dikkate alınmasını ifade eder.

Çalışma kapsamında öncelikle çocuğun dinlenme hakkının katılma hakkı bağlamında ele alınacağı tespit edilmiştir. Bunun devamında katılma hakkının kapsamı irdelenmiş ve aileden başlayıp meclise varıncaya kadar geniş bir perspektifte çocuğun görüşünün dikkate alınması gerektiği görülmüştür.

İlk bölümün ikinci kısmında ise mevzuat incelemesine geçilmiştir. Türk mahkemelerince görülecek davalarda usule Türk usul hukuku kuralları uygulanacağından ve çocuğun dinlenmesi usule ilişkin bir mesele olduğundan Türk mahkemelerinin uygulama alanında bulunan mevzuatın incelenmesi yeterli görülmüştür. Burada öncelikle uluslararası düzenlemelerden bahsedilmiş; ÇHS m. 12, ÇHKS m. 3 ve 6 ile AİHS 8 ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu düzenlemelerin Türk hukukunda uygulanabilir nitelikte olduğu ve çocuk yararına önemi ifade edilmiş ancak yine de usule ilişkin net ifadeler içermediğinden belirsizliğin devam ettiği görülmüştür. Ardından incelenen Türk ulusal mevzuatının ise ilgili usuli eksiklikleri giderme kabiliyetinden uzak olduğu tespitine yer verilmiştir.

İkinci bölümde mevzuat belirsizlikleri nedeniyle uygulamanın anlaşılabilmesi için içtihatların değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Burada öncelikle Yargıtay'ın uygulamalarına değinilmiş; uzman raporunun yeterliliği, çocuğun görüşü alınmadan verilecek velayet kararının bozulacağı ve henüz nihai karar verilmeden yaşı büyüyerek yeterli idrake kavuşan çocuğun dinlenmesi gerektiği sonuçlarına varılmıştır. Sonrasında AİHM içtihatları incelenmiştir.

Son bölümde karşılaştırmalı hukuktan örnekler ile çalışma tamamlanmıştır. Bu bölümde öncelikle Amerika, daha sonra Kanada, arkasından Birleşik Krallık ve son olarak yapmış olduğu düzenlemeler ile diğer ülkelerden farklılaşan Hollanda uygulamaları incelenmiştir.

Türkiye mevzuatı ve uygulaması ile uluslararası örnekler incelendiğinde görüleceği üzere Türk hukuku uygulama bakımından diğer

Ülkelerin gerisinde kalmıştır. Bu noktada kanaatimizce alınabilecek tedbirler üç başlıkta sunulabilir:

Çocukların uzmanlarca dinlenmesi: 2017 yılı itibariyle benimsenmiş olan, çocukların görüşlerinin doğrudan hâkim tarafından dinlenmesi gerektiği fikrinden uzaklaşılmalı ve uzmanlar tarafından dinlenmeleri uygulamasına aynı yaygınlık ile devam edilmelidir.

Hâkimlerin eğitilmesi: Çocukların hâkimler tarafından dinlenmesi gerektiğinde hâkimlerin bunu çocuğun psikolojik ihtiyaçlarını göz ardı etmeden yapabilmeleri için aile mahkemesi hâkimlerinin konu ile ilgili zorunlu eğitim almaları gerekmektedir.

Karar sonrası destek: Çocuklar kendilerinin görüşlerine başvuru- lan dosyalarda karar alınması sonrasında bu karar hakkında anlayacakları şekilde bilgilendirilmelidirler. Ayrıca ocuklar Hollanda rneğinde görüldüğü gibi bu dosyalar hakkındaki taleplerini mahkemeye iletebilecek kanallara sahip olmalıdır.

Kaynakça

Kitaplar

- Akyüz Emine, *Çocuk Hukuku*, 7. bası, Pegem Akademi, Ankara, 2020.
- Çelikel Serdar, *Boşanmanın Çocuklara İlişkin Hukuki Sonuçları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.
- Evin şükran Gülin, Gülpınar Mehmet Ali, Foto zdemir Dilşad, *Adli Görüşme rnek Uygulamaları*, Adalet Bakanlığı, UNICEF, Ankara, 2019.
- zdemir Hayrunnisa, Ruhi Ahmet Cemal, *Çocuk Hukuku*, 1. bası, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.
- Serozan Rona, *Çocuk Hukuku*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005.
- şanlı Cemal, Esen Emre, Ataman Figanmeşe İnci, *Milletlerarası zel Hukuk*, 10. bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2023.

Makaleler

- Buz Sema, Düzyurt Kübra, Sağlam Mehmet, "Aile Mahkemesinde Çalışan Sosyal Çalışma Görevlilerinin Sosyal İnceleme Raporlarına İlişkin Değerlendirmeleri: Ankara Adliyesi rneği", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: 26, Sayı: 2, 2015, s. 7-30.
- Clarke Jacqueline, "Do I Have a Voice? An Empirical Analysis of Children's Voices in Michigan Custody Litigation", *Family Law Quarterly*, Vol: 47, No. 3, 2013.
- Coenraad L.M., "Voices of Minor Children Heard and Unheard in Judicial Divorce Proceedings in the Netherlands", *Journal of Social Welfare & Family Law*, Vol: 14, No: 4, 2014.

- Coşkun Umut Haydar, Dolunay Sarıca Ayşe, Coşkun Yeliz, "Velayet Davalarında Çocukların Duruşma Salonunda Dinlenmesine İlişkin Hakim, Avukat ve Uzman Görüşleri", *Yaşar Hukuk Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2019.
- D'Ambra Lauren A., "The Importance of Conducting In-Camera Testimony of Child Witnesses in Court Proceedings: A Comparative Legal Analysis of Relevant Domestic Relations, Juvenile Justice and Criminal Cases", *Roger Williams University Law Review*, Cilt: 19, Sayı: 2, 2014.
- Giray Faruk Kerem, "Çocuklarla Kişisel İlişki Kurulması Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesine İlişkin Değerlendirme", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 70, 2010, s. 749-772.
- Magyar John J, *Judicial Interviews of Children in Custody and Access Disputes: Emerging Perspectives & Unresolved Tensions*, United Kingdom, 2012.
- Oktay Özdemir Saibe, "Boşanma Davalarında Çocuklara İlişkin Kararlar Bakımından Çocuğun Dinlenme Hakkı", *Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan*, Cilt 2, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2009.
- Savory Carolyn, "A Voice for 'The Small': Judicial 'Meetings' in Custody and Access Disputes", *Canadian Journal of Family Law*, Cilt: 28, Sayı: 2, 2014.
- Serdar İlknur, "Kişisel İlişki Kurma Hakkı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, 2007.
- Yücel Özge, "Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi", *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2013.

Yargı Kararları

- AIHM, Zelikha Magomadova/Rusya, Başvuru numarası: 58724/14, 08/01/2020 tarihli karar.
- AIHM, Gajtani/İsviçre, Başvuru numarası: 43730/07, 09/09/2014 tarihli karar.
- Y.H.G.K. 21.02.2019 T., 2018/1072 E., 2019/185 K.
- Y.H.G.K. 17.01.2019 T., 2017/2066 E., 2019/15 K.
- Y.H.G.K. 09.11.2017 T., 2019/2-96 E., 2022/571 K.
- Y.2.HD. 3.4.2003 T., 2003/3393 E., 2003/4801 K.